

УДК 338.43(447.42+477.46)(045)

П.С. Зоря

ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ТА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

У статті розкрито показники розвитку аграрних підприємств Житомирської та Черкаської області, виокремлено причини збитковості виробництва продукції тваринництва, окреслено орієнтири подальшого спрямування зусиль виробників на подолання наявних проблем та максимальне використання природно-ресурсного потенціалу у контексті забезпечення продовольчої безпеки та зайнятості населення.

The importance of agriculture has been exposed in the article, in particular crop-growing and livestock farming in the development of national economy. The role of agrarian production has been determined, including livestock farming, in the structure of economy of Zhytomyr and Cherkasy areas. It has been analyzed the state of livestock farming development at the enterprises from both areas. The reasons of unprofitableness of production of goods of livestock farming have been distinguished on macro level. It has been proved the fact of functioning of ineffectively livestock farming. The features of further efforts of producers and state on overcoming of present problems have been specified. Also the ways of maximal use of natural resource potential have been outlined in the context of providing of food safety and employment of population.

Ключові слова: аграрні підприємства, продукція тваринництва, збитковість, рентабельність, ефективність виробництва, економічні умови господарювання.

Keywords: farms, livestock production, losses, profitability, efficiency, economic management conditions.

Агропромисловий комплекс є одним із найважливіших секторів національної економіки, діяльність якого у 2014 р. забезпечила формування 10,2% ВВП країни, 16,8 млрд. дол. США експорту продукції, що становило 31% товарного експорту України. Сільське господарство як ключова галузь аграрного сектору. Останніми роками сільське господарство як превалююча галузь аграрного сектора економіки України має в цілому позитивну тенденцію розвитку. Так, протягом 2005-2014 рр. виробництво валової продукції сільського господарства в Україні (враховано всі підприємства різних форм власності) зросло на 40%, обсяги виробництва у рослинництві – на 63,2 млрд грн, або на 55,2 %, у тваринництві – на 8,6 млрд грн або 13,2% [1]. Тому цілком об'єктивно виникла потреба у дослідженні причин відставання розвитку тваринництва.

Питаннями розміщення та спеціалізації сільського господарства займалися провідні українські вчені М.М. Ільчук, Л.Я. Зрібняк, С.І. Мельник [2], І.М. Комарницький, І.А. Франів [3], О.М. Балабанов, О.М. Кобзєв, Г.В. Семченко [4], проблемами оптимізації витрат, ціноутворення та підвищення економічної ефективності господарювання в аграрному секторі економіки України – науковці та практики В.Б. Моссаковський [5], Я.І. Костецький П.Т. [6], В.П. Павлик [7], О.В. Гривківська [8], Ю.П. Воскобойнік,

О.Г. Шпикуляк, І.В. Камінський [9], П.Т. Саблук [10], Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська [11], О.А. Коваль [12], Л.М. Пархоменко [13], формами державної підтримки аграрних товаровиробників – О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк [14], В.П. Галушка, А.Д. Діброва, Л.В. Діброва [15]. Разом з тим, конкретні етапи розвитку галузі потребують поглибленого дослідження щодо виявлення причин уповільненого розвитку та незадовільних показників діяльності.

Основні результати дослідження. За обсягом виробництва у сільському господарстві Житомирщина належить до областей із середнім, проте стабільним рівнем розвитку, що відбувається на фоні відсутності помітних ефектів від приватизації земель для сільського населення, збереження складних соціальних умов його проживання у сільській місцевості (41,4% у загальній структурі), низького рівня розвитку інфраструктури галузі, переважанні господарств населення у виробництві аграрної продукції, нереалізованої потреби у поліпшенні стану частини ґрунтів. Разом з тим частка аграрного виробництва Житомирської області у структурі економіки України на кінець 2015 р. склала 4,7% [16]. Структура аграрного виробництва Житомирської області (табл. 1) свідчить про розвинене рослинництво, частка якого за досліджуваний період стабільно зростала, та скорочення темпів виробництва тваринницької продукції.

Таблиця 1

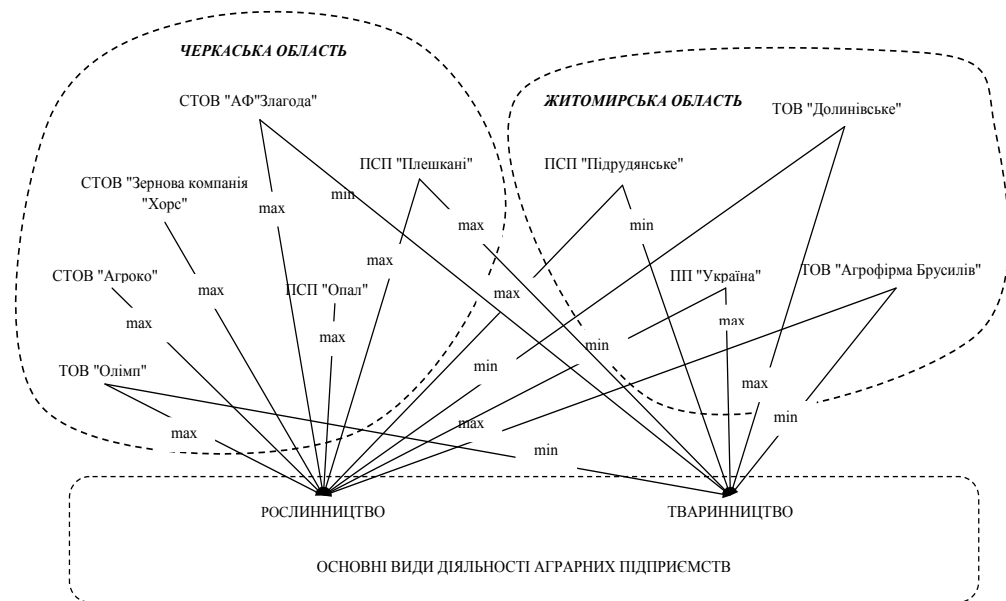
Виробництво сільськогосподарської продукції у Житомирській області

	Роки					2014р. до 2010р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн.грн	18743	21928	24849	25676	29815	157,4
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 року), млн.грн	6344,8	7222,6	7945,3	8408,1	8837,5	139,3
рослинництва	3660,2	4540,4	5109,2	5536,9	6048,3	165,2
%	57,7	62,8	64,3	65,9	68,4	x
тваринництва	2684,6	2682,2	2836,1	2871,2	2789,2	1,04
%	42,3	37,2	35,7	34,1	31,6	x

Джерело: розрахунки автора на основі [16]

Черкаська область за структурою господарської діяльності позиціонується, як індустріально-аграрна область з 42% промислового виробництва, майже 40% у якому складає харчова промисловість. У структурі економіки України частка аграрного виробництва області складає 5% з характерним розвиненим зерновим господарством та тваринництвом м'ясо-молочної спеціалізації. Область повністю забезпечує себе продукцією сільського господарства [17]. За обсягом виробництва продукції сільського господарства на душу населення Черкащина займає друге місце серед областей України [18].

Для дослідження ефективності виробництва продукції тваринництва нами було проаналізовано 10 аграрних підприємств Житомирської та Черкаської областей, які за видами діяльності розміщено наступним чином на рис. 1.

Рис.2.1. Позичювання аграрних підприємств за основними видами діяльності (розробка автора)

Серед досліджуваних підприємств Житомирської області у ТОВ «Агрофірма Брусилів» та ПСП «Підрудянське» близько 70% виробництва валової продукції в середньому припадає на продукцію рослинництва, решта (30%) – на продукцію тваринництва; ТОВ «Долинівське» і ПП «Україна» мають у структурі виробництва валової продукції близько 75% продукції тваринницького походження і 25% рослинницького. СТОВ «Агроко», СТОВ «Зернова компанія «Хорс» та ПСП «Опал» Черкаської області є виробниками лише продукції рослинництва; підприємства ТОВ «Олімп», ПСП «Опал», СТОВ «АФ «Злагода» у структурі виробництва валової продукції мають переважаючу частку продукції рослинництва – 70% і 30% – тваринництва, у ПСП «Плешкані» продукція тваринництва і рослинництва складає майже однакову частку. Подібне позиціонування аграрних підприємств за основними видами діяльності свідчить про те, що серед низки досліджуваних підприємств виробництвом продукції рослинництва займаються всі без винятку підприємства, виробництво тваринницької продукції розподілене серед підприємств наступним чином: має місце в усіх підприємствах Житомирської області та у 67% серед аналізованих підприємств (у 4-х із 6-и) Черкаської області, що пояснюється, по-перше, сформованим попитом

на різні види сільськогосподарської продукції в областях, що, по-друге, визначається відмінними економічними умовами господарювання в них та ефективністю використання ресурсів. Показники, що обумовлюють ефективність виробництва основних видів продукції тваринництва, наведено в табл.2.

Дані, представлені у табл. 2, свідчать про сформовані тенденції:

- зростання продуктивності тваринництва у досліджуваних підприємствах Житомирської області у динаміці, зокрема середньодобових приростів живої маси на 1 голову ВРХ з 0,17 т у 2010 р. до 0,25 т у 2014 р. (або 1,5 рази); середньодобових приростів на 1 голову свиней з 0,17 т у 2010 р. до 0,21 т у 2014 р. (в 1,2 рази); середньорічного надою на 1 корову з 5,97 т у 2010 р. до 8,07 т у 2014 р. (в 1,4); зміну продуктивності тваринництва у досліджуваних підприємствах Черкаської області, зокрема зростання середньодобових приростів живої маси на 1 голову ВРХ з 0,18 т у 2010 р. до 0,24 т у 2014 р. (або 1,3 рази) та середньодобових приростів на 1 голову свиней з 0,16 т у 2010 р. до 0,19 т у 2014 р. (в 1,2 рази); зменшення середньорічного надою на 1 корову з 5,06 т у 2010 р. до 4,78 т у 2014 р. (на 6%);

- зростання збитковості виробництва м'яса великої рогатої худоби в обох областях та протягом усього досліджуваного періоду (2010-2014 рр.), а саме з -39,6% у 2010 р. (у середньому по підприємствах) до -70,7% у 2014 р. у Житомирській області та з 55,3% до 67,9% відповідно у Черкаській області.; різке збільшення збитковості відбулось, починаючи з 2013 року, з 1,5-2,0 і більше по підприємствах і областям;

- загальне зростання ефективності виробництва м'яса свиней в обох областях та протягом усього досліджуваного періоду (2010-2014 рр.) в середньому з 7,3% у 2010 р. до 8,3% у 2014 р. Водночас у 2010-2012 рр. спостерігається різке зростання рентабельності виробництва м'яса свиней до 15,0% в середньому, в той час, як у 2013-2014 рр. відбулось її зменшення в 1,8 рази;

- загальне зменшення ефективності виробництва молока за досліджуваними підприємствами і областями в середньому з 11,9% у 2010 р. до 4,5% у 2014 р. з появою у 2012 р. збитків у ПП «Україна», ПСП «Підрудянське» та в 2013 р. у ТОВ «Долинівське» і їх ліквідацією у перших двох підприємствах до 2014 р.

Причинами такого стану тваринництва у досліджуваних підприємствах Житомирської та Черкаської областей є:

- зростання витрат на виробництво м'яса великої рогатої худоби у середньому по досліджуваних підприємствах Житомирської області з 2712,8 грн у 2010 р. до 4658,8 грн у 2014 р., тобто в 1,7 рази; на виробництво м'яса свиней з 1680,4 грн до 3034,5 грн (або в 1,8 рази), на 1 корову з 15199,7 грн до 26656,8 грн. (або 1,8 рази) відповідно; на підприємствах Черкаської області маємо також зростання витрат на виробництво м'яса великої рогатої худоби у середньому по досліджуваних підприємствах з 3667,1 грн у 2010 р. до 8402,3 грн у 2014 році, тобто в 2,3 рази; на виробництво м'яса свиней з 1588,8 грн до 2752,1 грн (або в 1,7 рази); на 1 корову з 8236,2 грн до 18156,9 грн (або у 2,2 рази), що свідчить про вищі темпи зростання витрат на підприємствах Черкаської області, аніж на підприємствах Житомирської;

Таблиця 2

Ефективність виробництва основних видів продукції тваринництва

Підприємства	Показники												
	В.1.1 (продуктивність)			В.1.2 (виграти)			В.1.3 (ціна реалізації)			В.1.4 (рентабельність)			
	В.1.1.a	В.1.1.b	В.1.1.c	В.1.2.a	В.1.2.b	В.1.2.c	В.1.3.a	В.1.3.b	В.1.3.c	В.1.4.a	В.1.4.b	В.1.4.c	В.1.4.d
2010 рік													
Житомирська область													
ТОВ «Агрофірма Брусилів»	0,10	x	x	1438,2	x	x	7345,4	x	x	-25,9	x	x	x
ТОВ «Долінінське»	0,21	0,20	3,84	5490,7	1977,9	10295,2	9145,4	10387,8	3009,3	-65,0	5,0	12,2	
ПП «Україна»	0,13	0,14	6,7	1867,8	1382,8	16931,8	9539,5	12694,7	2855,0	-33,6	19,4	13,1	
ПСП «Підрудянське»	0,14	x	7,37	2054,5	x	18625,0	10493,5	x	3140,5	-37,0	x	14,4	
Черкаська область													
ПСП «Плешкані»	0,19	0,18	3,40	4886,7	1760,3	9162,7	8139,4	9245,1	2678,3	-57,9	4,5	10,9	
ТОВ «Олімп»	0,17	0,16	x	4447,5	1602,1	x	7407,8	8414,1	x	-52,7	4,1	x	
СТОВ «Агроко»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
СТОВ «Зернова компанія «Хорс»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
СТОВ «АФ»Злагода»	x	0,14	2,73	x	1404,3	7309,6	x	7375,3	2136,6	x	3,6	8,7	
ПСП «Опал»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
2011 рік													
Житомирська область													
ТОВ «Агрофірма Брусилів»	0,15	x	x	2243,5	x	x	9169,5	x	x	-17,2	x	x	
ТОВ «Долінінське»	0,23	0,19	4,06	4366,4	1943,5	12643,6	12903,7	12197,9	3190,4	-32,0	19,3	2,5	
ПП «Україна»	0,19	0,13	7,7	2913,7	1561,8	23022,7	11908,4	13366,3	2936,3	-22,4	11,3	-1,8	
ПСП «Підрудянське»	0,15	x	2,70	3860,5	x	7236,6	6430,1	x	2115,8	-45,7	x	8,6	
Черкаська область													
ПСП «Плешкані»	0,20	0,17	3,6	3886,1	1729,7	11252,8	11484,3	10856,1	2839,5	-28,5	17,2	2,2	
ТОВ «Олімп»	0,19	0,15	x	3536,8	1574,2	x	10452,0	9880,3	x	-25,9	15,6	x	
СТОВ «Агроко»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
СТОВ «Зернова компанія «Хорс»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
СТОВ «АФ»Злагода»	x	0,13	2,9	x	1379,9	8977,0	x	8660,5	2265,2	x	13,7	1,8	
ПСП «Опал»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
2012 рік													
Житомирська область													
ТОВ «Агрофірма Брусилів»	0,18	x	x	3319,5	x	x	10095,1	x	x	-23,2	x	x	
ТОВ «Долінінське»	0,23	0,18	4,34	6262,5	2387,5	13330,8	12508,4	15565,1	2655,5	-54,1	17,4	13,6	
ПП «Україна»	0,23	0,17	6,5	4311,1	2403,3	19366,7	13110,5	16368,7	2568,6	-30,1	15,8	-13,8	
ПСП «Підрудянське»	0,25	x	7,15	4742,2	x	21303,4	14421,6	x	2825,5	-33,1	x	-15,2	
Черкаська область													
ПСП «Плешкані»	0,20	0,16	3,86	5573,6	2124,9	11864,4	11132,5	13852,9	2363,4	-48,1	15,5	12,1	
ТОВ «Олімп»	0,19	0,15	x	5072,6	1933,9	x	10131,8	12607,7	x	-43,8	14,1	x	
СТОВ «Агроко»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	

Продовження таблиці 2

2013 рік														
Житомирська область														
Суб'єкт господарювання	В.1.1.в	В.1.1.с	В.1.1.а	В.1.1.б	В.1.1.г	В.1.1.д	В.1.1.е	В.1.1.ж	В.1.1.з	В.1.1.и	В.1.1.к	В.1.1.л	В.1.1.м	В.1.1.н
СТОВ «Зернова компанія «Хорс»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
СТОВ «АФ»Злагода»	x	0,13	3,08	x	1695,1	9464,9	x	x	11051,2	1885,4	x	12,4	x	9,7
ПСП «Опал»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Житомирська область														
ТОВ «Агрофірма Брусилів»	0,18	x	x	x	4395,9	x	x	7375,3	x	x	-47,3	x	x	x
ТОВ «Долінінське»	0,26	0,21	5,43	8237,5	2865,7	18902	9671,8	14563,2	3311,5	-69,5	6,7	-4,9		
ПП «Україна»	0,23	0,16	7,90	5709,0	2191,6	22733,3	9578,3	15399,8	3308,3	-61,4	12,4	15,0		
ПСП «Підрудянське»	0,25	x	8,69	6279,9	x	25006,6	10536,1	x	3639,1	-67,5	x	16,5		
Черкаська область														
ПСП «Плешкані»	0,23	0,19	4,83	7331,4	2550,5	16822,8	8607,9	12961,2	2947,2	-61,9	6,0	-4,4		
ТОВ «Олімп»	0,21	0,17	x	6672,4	2321,2	x	7834,2	11796,2	x	-56,3	5,4	x		
СТОВ «Агроко»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
СТОВ «Зернова компанія «Хорс»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
СТОВ «АФ»Злагода»	x	0,15	3,86	x	2034,6	13420,4	x	10339,9	2351,2	x	4,8	-3,5		
ПСП «Опал»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
2014 рік														
Житомирська область														
ТОВ «Агрофірма Брусилів»	0,19	x	x	5275,1	x	x	8481,6	x	x	-54,4	x	x		
ТОВ «Долінінське»	0,29	0,23	5,97	9885	3438,8	22682,4	11122,6	16747,7	3808,2	-79,9	8,0	-5,9		
ПП «Україна»	0,25	0,18	8,69	6850,8	2629,9	27280	11015,0	17709,8	3804,5	-70,6	14,9	17,8		
ПСП «Підрудянське»	0,28	x	9,56	7535,9	x	30008,0	12116,5	x	4185,0	-77,7	x	19,8		
Черкаська область														
ПСП «Плешкані»	0,25	0,21	5,32	8797,7	3060,6	20187,3	9753,8	15352,0	3389,3	-71,1	6,9	-4,9		
ТОВ «Олімп»	0,23	0,19	x	8006,9	2785,5	x	12791,0	19259,8	x	-64,7	6,2	x		
СТОВ «Агроко»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
СТОВ «Зернова компанія «Хорс»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
СТОВ «АФ»Злагода»	x	0,16	4,24	x	2441,6	16104,5	x	11890,9	2703,8	x	5,5	-3,9		
ПСП «Опал»	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		

Джерело: розрахунки автора на основі звітності підприємств

Умовні позначення:

В – узагальнюючий показник ефективності виробництва; В.1.1. – продуктивність; В.1.1.а – приріст живої маси на одну голову ВРХ, т; В.1.1.в – середньодобовий приріст на одну голову свині, т; В.1.1.с – середньорічний надій на одну голову корови (молоко), т; В.1.2. – витрати; В.1.2.а – витрати на одну голову ВРХ (жива вага), грн; В.1.2.б – витрати на одну голову свині (жива вага), грн; В.1.2.с – витрати на одну корову (молоко), грн; В.1.3. – ціна реалізації, грн./т; В.1.3. – ціна реалізації на одну голову ВРХ (жива вага), т; В.1.3.в – ціна реалізації однієї голови свині (жива вага), т; В.1.3.с – ціна реалізації однієї голови корови (молоко), т; В.1.4. – рівень рентабельності, %; В.1.4.а – рівень рентабельності виробництва 1 тонни м'яса свиней, %; В.1.4.б – рівень рентабельності виробництва 1 тонни м'яса свиней, %; В.1.4.с – рівень рентабельності виробництва 1 тонни молока, %.

- зростання ціни реалізації 1 т м'яса ВРХ з 9131,0 грн/т у 2010 р. до 10683,9 грн/т у 2014 р. (в 1,7 рази) з найвищою ціною реалізації за досліджуваний період у 2012 р. (12533,9 грн/т); 1 т м'яса свиней з 7773,6 грн/т у 2010 р. до 17227,3 грн/т у 2014 р. (у 2,2 рази); 1 т молока з 3001,6 грн/т до 3932,6 (в 1,3 рази) на підприємствах Житомирської області та на підприємствах Черкаської: зростання ціни реалізації 1 т м'яса ВРХ з 7773,6 грн/т у 2010 р. до 11257,4 грн/т у 2014 р. (в 1,4 рази); 1 т м'яса свиней з 8344,8 грн/т у 2010 р. до 15352,0 грн/т у 2014 р. (в 1,8 рази); 1 т молока з 2407,5 грн/т у 2010 р. до 3046,6 грн/т у 2014 р., тобто в 1,3 рази, що свідчить про вищі темпи зростання цін реалізації тваринницької продукції у Житомирській області, аніж у Черкаській.

Отже, дослідження діяльності аграрних підприємств у галузі тваринництва показало вищі темпи приросту продуктивності худоби, нижчі темпи зростання витрат та вищі темпи зростання ціни реалізації на продукцію підприємств Житомирської області, аніж Черкаської, що вказує на наявність у виробників Житомирської області порівняно кращих економічних умов господарювання у галузі. Незважаючи на такі результати діяльності, аналізовані підприємства не скорочують обсяги виробництва продукції тваринництва, оскільки стратегічними орієнтирами їх розвитку залишаються: орієнтація на значно дешевшу кормову базу власного виробництва, задоволення попиту споживачів та збереження позицій на регіональних товарних ринках, намагання підвищувати ефективність виробництва тваринницької продукції без можливості застосування інноваційних технологій з метою зменшення трудомісткості продукції.

Додатковими труднощами на шляху розвитку тваринництва залишаються хронічний дефіцит фінансового забезпечення діяльності галузі з власних джерел фінансування, труднощі в отриманні кредитів, недостатні обсяги державної підтримки, некерований імпорт тваринницької продукції та міжнародна торгівля, несприятлива цінова ситуація, відсутність належної інфраструктури галузі, несприятливі демографічні тенденції у сільській місцевості, низький рівень доходів на душу населення порівняно з міським, відсутність помітного розвитку сільських територій, з огляду на що перспективними напрямками розвитку тваринництва у зазначених підприємствах, діяльність яких уособлює традиційні для всіх виробників причини його виживання, повинні стати:

формування співвідношення між ціною та якістю тваринницької продукції національного виробництва, що насправді відтворювало б її конкурентні переваги на світових ринках як готового до споживання продукту, а не сировини для переробки в інших країнах;

інтеграція виробничих та промислових структур на основі реалізації спільних інтересів з прив'язкою до кінцевих результатів їх спільної діяльності;

зміцнення матеріально-механічної бази галузі з метою дотримання технології виробництва продукції;

активізація агроекологічної діяльності, тобто поширення органічного виробництва, у тому числі покращення якості ґрунтів;

використання останніх досягнень генетики та селекції;

підвищення ефективності державної підтримки товаровиробників, в тому числі у галузі комп'ютеризації технологічних процесів;

реалізація на практиці програми розвитку сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки;

створення умов для використання можливостей інформаційного потенціалу, застосування різноманітних способів підвищення кваліфікації кадрів.

1. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf;
2. *Льчук М.М.* Організація і планування сільськогосподарського виробництва / М.М. Льчук, Л.Я. Зрібняк, С.І. Мельник / За ред. М.М. Льчука, Л.Я. Зрібняка. – Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 456 с.;
3. *Комарницький І.М.* Аналіз чинників розміщення підприємств з врахуванням специфіки Західного регіону України / І.М. Комарницький, І.А. Франів // *Економіка і регіон*. – 2011. – №4(31). – ПолтНТУ (Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка). – С. 10-15;
4. *Балабанов Г.В.* Трансформація структури сільськогосподарського виробництва: регіональний аспект / Г.В. Балабанов, О.М. Кобзєв, Г.В. Семченко. – К.: УАРР/ПАП, 2000. – 29 с.;
5. *Моссаковський В.Б.* Система контролю витрат виробництва за сучасних умов / В.Б. Моссаковський // *Бухгалтерський облік*. – 2002. – №9. – С. 29-30;
6. *Костецький Я.І.* Статистичний аналіз витрат виробництва і собівартості продукції в аграрному секторі / Я.І. Костецький / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/145.pdf>;
7. *Павлик В.П.* Собівартість і реалізація продукції у формуванні аграрного ринку / В.П. Павлик // *Фондовий ринок*. – 2009. – №9». – С. 11-14;
8. *Гривківська О.В.* Витрати виробництва у сільському господарстві: стан та тенденції / О.В. Гривківська // *Агросвіт*. – 2011. – №11. – С. 8-10;
9. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / Ю.П. Воскобойник, О.Г. Шпикуляк, І.В. Камінський та ін., за ред. Ю.П. Воскобойника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 355 с.;
10. *Саблук П.Т.* Ціна – запорука ефективності сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук // *Вісник економічної науки України*. – 2010. – №2. – С. 212-213.
11. *Пасхавер Б.Й.* Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва / Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська // *Економіка АПК*. – 2012. – №9. – С. 3-9;
12. *Коваль О.А.* Рентабельність як показник економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств / О.А. Коваль // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2014. – Вип. №1(11). – С. 66-76;
13. *Пархоменко Л. М.* Теоретичні основи дослідження економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах ринку / Л. М. Пархоменко // *Економіка АПК*. – 2006. – №8. – С.82-87;
14. *Гудзь О.Є.* Напрями удосконалення державної підтримки кредитного забезпечення галузі тваринництва / О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк // *Економіка АПК*. – 2012. – №11. – С. 56-59;
15. *Галушко, В.П.* Методологічні та практичні аспекти оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні [Текст] : / В. П. Галушко, А. Д. Діброва, Л. В. Діброва // *Економіка АПК*. – 2006. – № 3. – С. 3–11;
16. Житомирщина у цифрах у 2015 році. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області, Житомир, 2016. - 18 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zt.ukrstat.gov.ua/Publikacii/zbirnyku/zbirn_zhitobl2015.pdf;
17. Україна сьогодні. Черкаська область / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Cherkasy/>;
18. Соціально-економічне становище Черкаської області за за 2014 рік (повідомлення Головного управління статистики у Черкаській області) / Головне управління статистики у Черкаській області / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2015/pub_12141.pdf.